

Wacław Idziak

Polskie wsie i gminy w konkursie „Europejska Nagroda Odnowy Wsi”

Streszczenie: Mija ćwierćwiecze ruchu odnowy wsi w Polsce. Ruch ten inspirowany był przykładami z Austrii i Niemiec. Jubileusz 25-lecia odnowy wsi w Polsce stwarza okazję do ocen, porównań i refleksji, w tym także do zestawień z innymi krajami i regionami, w których realizowane są programy odnowy wsi. Jedną ze sposobności do takich porównań jest odbywający się co dwa lata, począwszy od 1990 r., konkurs o nazwie „Europejska Nagroda Odnowy Wsi”. Polska reprezentowana jest w nim od 2000 r. Celem artykułu była ocena udziału polskich wsi i gmin w tym przedsięwzięciu, przy założeniu, że jest to pośredni wskaźnik stanu polskiej odnowy wsi na tle odnowy wsi w krajach i regionach reprezentowanych w konkursie. Szczególnym przedmiotem zainteresowania zaś to, jaki był udział polskich wsi w tym konkursie na tle wsi i gmin z innych krajów, jak wpisywały się one w jego kryteria i jak były oceniane, a także, jak były w nim reprezentowane poszczególne województwa. Odpowiedzi na powyższe pytania były pomocne w sformułowaniu wniosków dotyczących dotychczasowego przebiegu i przyszłości odnowy wsi w Polsce. W badaniach będących podstawą niniejszego opracowania wykorzystano takie metody badawcze, jak: analiza dokumentów, obserwacja uczestnicząca jawna, wywiady z członkami jury konkursu, wywiady z osobami reprezentującymi wsie i gminy uczestniczące w konkursie.

Słowa kluczowe: odnowa wsi, konkurs ARGE, podejście holistyczne, wiejskość.

1. Wprowadzenie

Odnowa wsi rozumiana jest jako kierunek rozwoju obszarów wiejskich łączący w sobie poszanowanie dla tradycji z potrzebą szukania miejsca dla wsi i jej mieszkańców w zmieniającym się świecie. Jest to wielowymiarowy proces dotyczący zjawisk kulturowych i gospodarczych, sfery społecznej i duchowej, środowiska

Dr Wacław Idziak, em., Politechnika Koszalińska, Wydział Nauk Ekonomicznych, ul. E. Kwiatkowskiego 6e, 75-343 Koszalin, e-mail: idziak.w@gmail.com.

Utwór dostępny jest na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe.
[Creative Commons CC BY 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

naturalnego oraz przestrzeni i architektury wsi. Trudności ze zdefiniowaniem odnowy wsi potęguje uwikłanie tego zjawiska w konteksty historyczne i geograficzne oraz rozmywanie się obszarów znaczeniowych pomiędzy terminami: „rozwój obszarów wiejskich”, „rozwój wsi”, „odnowa wsi” (Wolski 2017a; Wójcik 2017a; Idziak, Wilczyński 2013, s. 4). Dodatkowy problem dotyczy ustalenia spójnej definicji wsi i wiejskości w wojewódzkich programach odnowy wsi (Wolski 2019).

Za formalny początek ruchu odnowy wsi w Polsce przyjmuje się rok 1997, w którym rozpoczął się, wzorowany na doświadczeniach z Niemiec i Austrii, program odnowy wsi w województwie opolskim (Kaleta 2007; Wilczyński 1999). Przykład Opolszczyzny stał się inspiracją do tworzenia kolejnych wojewódzkich i powiatowych programów odnowy wsi. Programy te nie objęły jednak wszystkich województw (Wolski 2017b, s. 57). Od 2004 r. odnowa wsi zaistniała na poziomie krajowym, najpierw w Sektorowym Programie Operacyjnym 2004–2006 („Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”), następnie w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) 2007–2013 („Odnowa i rozwój wsi”), a później w PROW 2014–2020 („Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich”). W opracowaniu pt. „Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027” (KSOW 2022) nie ma już celów ani działań pod hasłem „odnowa wsi”. Obecnie różnego rodzaju programy odnowy wsi realizowane są w siedmiu województwach: opolskim (od 1997 r.), dolnośląskim (od 2009 r.), wielkopolskim (od 2010 r.), podkarpackim (od 2011 r.), warmińsko-mazurskim (od 2011 r.), świętokrzyskim (od 2017 r.) i lubuskim (od 2018 r.).

Na poziomie ogólnopolskim nie wykształciły się ogólne kryteria oceny postępów w realizacji przedsięwzięć z zakresu odnowy wsi. Istotnym utrudnieniem w ocenie tych postępów jest brak ośrodka odpowiedzialnego za odnowę wsi na poziomie krajowym i odpowiednich struktur na poziomie wojewódzkim. Wielowymiarowość odnowy wsi skutkuje też zapewne tym, że nie uwzględnia się wprost tego podejścia w monitorowaniu rozwoju obszarów wiejskich. Przykładem może tu być prowadzony od 2012 r. „Monitoring rozwoju obszarów wiejskich”. Dotychczas zrealizowano cztery etapy tego przedsięwzięcia. Czwarty etap obejmujący lata 2018–2023 zakończony został w 2023 r.¹ W raportach z tego monitoringu ani razu nie użyto określenia „odnowa wsi”. Kryteria takie opracowano natomiast dla oceny efektów odnowy wsi w województwie opolskim (Idziak, Wilczyński 2013, s. 54–75). W ośmiu województwach, także w opolskim, prowadzone są konkursy oceniające zaangażowanie społeczne mieszkańców i dbałość o piękno wsi.

¹ Por. <https://www.irwirpan.waw.pl/832/badania/monitoring-rozwoju-obszarow-wiejskich> (dostęp: 01.02.2023).

Celem artykułu była ocena udziału polskich wsi i gmin w konkursie „Europejska Nagroda Odnowy Wsi”, przy założeniu, że jest to pośredni wskaźnik stanu polskiej odnowy wsi na tle odnowy wsi w krajach i regionach reprezentowanych w konkursie. Ocena ta dotyczyła tego, jaki był udział polskich wsi w tym konkursie, jak wpisywały się one w jego kryteria i jak były oceniane, a także, jak były w nim reprezentowane poszczególne województwa. Odpowiedzi na te pytania będą podstawą wniosków dotyczących dotychczasowego przebiegu i przyszłości odnowy wsi w Polsce.

Konkurs „Europejska Nagroda Odnowy Wsi” stanowi sedno działań Europejskiego Stowarzyszenia Rozwoju i Odnowy Wsi ARGE (Europäische ARGE Landentwicklung und Dorferneuerung) z siedzibą we wsi Pixendorf w Austrii. Stowarzyszenie to jest siecią współpracy skupiającą regiony i stowarzyszenia z krajów europejskich. Są to głównie regiony Austrii, Belgii, Czech, Luksemburga, Niemiec, Polski, Słowacji, Słowenii, Szwajcarii, Węgier i Włoch (Tyrol Południowy). Do pewnego stopnia zasięg geograficzny stowarzyszenia odzwierciedla obszar oddziaływania ruchu odnowy wsi. Ruch ten rozpoczął się w latach 60. XX stulecia w Niemczech, a dokładniej w krajach związkowych Bawaria i Badenia-Wirtembergia i stopniowo objął swoim zasięgiem głównie kraje niemieckojęzyczne oraz kraje Europy Środkowej (Idziak, Wilczyński 2013, s. 17).

Polskę reprezentują w ARGE województwa dolnośląskie i opolskie oraz Polska Sieć Odnowy i Rozwoju Wsi (PSORW). Celem działalności tego stowarzyszenia jest promowanie społecznego, kulturowego, przyrodniczego i gospodarczego znaczenia obszarów wiejskich oraz ich wzmacnianie jako zrównoważonych obszarów życia, rekreacji i gospodarki. Stowarzyszenie organizuje konferencje, warsztaty i wizyty studyjne do modelowych przykładów odnowy wsi. Wydaje także publikacje dotyczące odnowy wsi, w tym biuletyny poświęcone kolejnym edycjom konkursu „Europejska Nagroda Odnowy Wsi”².

Konkurs odbywa się co dwa lata począwszy od 1990 r. i ma na celu przybliżenie wzorcowych działań i wybitnych inicjatyw w obszarze wzmacniania żywotności społeczności wiejskich. Do konkursu mogą się zgłaszać wsie, gminy i związki gminne do 20 tys. mieszkańców. W konkursie biorą także udział wsie i gminy z krajów niereprezentowanych w stowarzyszeniu, takich jak: Bułgaria, Estonia, Finlandia, Grecja, Liechtenstein, Norwegia i Rumunia. W historii konkursu kryteria ocen były zmieniane i dostosowywane do pojawiających się wyzwań. Od pierwszej edycji konkursu ważne było skupienie się nie tylko na wyglądzie zewnętrznym, lecz także na „wewnętrznych walorach” wsi oraz dążenie do jej holistycznego rozwoju

² <https://www.landentwicklung.org/europaeische-dorferneuerungspreise-seit-1990/> (dostęp: 05.02.2023).

z uwzględnieniem miejsca i roli wsi w układzie od wymiaru lokalnego do globalnego. Udział w konkursie wymaga przygotowania wniosku konkursowego, wniesienia opłaty³ oraz poddania się ocenie na miejscu przez członków jury. Kluczową rolę w ocenie odgrywają następujące aspekty:

- całościowe i zrównoważone oraz nowatorskie podejście do rozwoju wsi o jakości wyróżniającej w skali międzynarodowej;
- zgodność z aktualnym hasłem konkursu;
- rewitalizacja cennej starej zabudowy i tworzenie nowej zabudowy o dobrej jakości;
- wzmocnienie poczucia tożsamości i pewności siebie mieszkańców wsi poprzez motywowanie ich do zaangażowania społecznego;
- tworzenie nowoczesnych obiektów socjalnych, oświatowych i infrastruktury technicznej dopasowanych do krajobrazu oraz skali i potrzeb wsi;
- rozwój osadnictwa zgodnego z wymogami zagospodarowania przestrzennego i architektury wsi oraz z ekonomicznymi, ekologicznymi, kulturowymi uwarunkowaniami przestrzeni oraz potrzebami społeczeństwa;
- rozwój ekologicznych form rolnictwa i leśnictwa z poszanowaniem charakteru krajobrazu kulturowego;
- zaopatrzenie w żywność od lokalnych rolników i przetwórców;
- zaopatrzenie w energię ze źródeł odnawialnych i dążenie do samowystarczalności energetycznej;
- inicjatywy kulturalne i edukacja ustawiczna;
- zachęcanie do udziału w życiu gospodarczym, społecznym i kulturalnym wszystkich grup wiekowych, płci, narodowości i mniejszości;
- współpraca i partnerstwo na poziomach lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym.

Oceny dokonuje międzynarodowe jury, które podejmuje decyzję na podstawie obszernej dokumentacji zgłoszeniowej i odwiedzin na miejscu.

Do roku 2018 w konkursie przyznawano pięć kategorii nagród i wyróżnień. Zwycięzca otrzymywał „Europejską Nagrodę Odnowy Wsi”. Drugą co do ważności nagrodą, przyznawaną kilku uczestnikom, była „Europejska Nagroda Odnowy Wsi za holistyczny, zrównoważony i oparty na motto konkursu rozwój wsi o wyjątkowej jakości”. Ponadto przyznawano nagrody za „szczególne osiągnięcia w jednej lub kilku dziedzinach rozwoju wsi” oraz za „szczególne osiągnięcia w pojedynczych obszarach rozwoju wsi”. Wszyscy pozostali uczestnicy konkursu otrzymywali

³ W wysokości 550 euro dla wsi, gmin i stowarzyszeń międzygminnych z krajów lub regionów reprezentowanych w Europejskim Stowarzyszeniu Rozwoju i Odnowy Wsi ARGE oraz 1800 euro dla wszystkich pozostałych uczestników.

wyróżnienia (Friewald-Hofbauer, Hofbauer [red.] 2016, s. 10). Od 2020 r. przyznawana jest nagroda główna, a następnie złote, srebrne i brązowe nagrody oraz honorowe uznanie za szczególne osiągnięcia (Friewald-Hofbauer, Hofbauer [red.] 2020, s. 12). Nagrody w konkursie mają charakter symboliczny (statuetki, tablice pamiątkowe i dyplomy).

W konkursie może wziąć udział tylko jedna społeczność wiejska (wieś, gmina, związek gmin) na region danego kraju. Każdy konkurs ma określone motto (hasło przewodnie) i wynikające z niego priorytety. Dotychczasowe edycje konkursu miały następujące hasła: „Międzynarodowa wymiana doświadczeń” (1990); „Zaangażowanie jest podstawą” (1992); „Inicjatywa jest kluczem” (1994); „Kompleksowa odnowa wsi” (1996); „Kreatywnie – innowacyjnie – kooperacyjnie” (1998); „Nie ma przeszłości bez przyszłości” (2000); „Przekraczanie granic” (2002); „Sprostanie wyzwaniu wyjątkowości” (2004); „Zmiana jako szansa” (2006); „Przyszłość dzięki innowacjom społecznym” (2008); „Nowa energia dla silnej wspólnoty” (2010); „Na tropie przyszłości” (2012); „żyć lepiej” (2014); „Otwarty umysł” (2016); „Myśleć do przodu” (2018); „Lokalne odpowiedzi na globalne wyzwania” (2020) i „Budowanie mostów” (2022). Hasła te oddają metaforycznie istotę odnowy wsi i odzwierciedlają znaczenie wartości niematerialnych (ideowych, duchowych, społecznych, kulturowych) w odnowie i rozwoju wsi.

Ceremonia wręczenia nagród odbywa się w ramach kilkudniowej imprezy, której gospodarzem jest zwycięzca konkursu z poprzedniej edycji. W imprezie tej uczestniczy do 1000 osób reprezentujących wsie i gminy zgłoszone do konkursu. Jest ona okazją do wymiany doświadczeń, poznawania się i nawiązywania kontaktów. Uczestnicy pokrywają koszty podróży i pobytu. Polskie wsie i gminy uczestniczą w konkursie „Europejska Nagroda Odnowy Wsi” od 2000 r.

2. Przegląd literatury

W literaturze naukowej niewiele jest odniesień do oceny udziału wsi i gmin w konkursie „Europejska Nagroda Odnowy Wsi”. W tym kontekście na uwagę zasługuje artykuł „Strategic directions: Evaluation of village development strategies...” prezentujący wyniki badań dotyczących udziału wsi z Węgier w konkursie ARGE (Szabolcs, Szabó, Sallay 2022). W pracy tej dokonano porównania udziału w konkursie z 2016 r. wsi węgierskich do wsi z Polski (Dobków, Kadłub) oraz wsi niemieckich z dawnej NRD. Wybór tych wsi wynikał z podobieństwa losów historycznych (położenie w krajach dawnego bloku wschodniego) i związanych z tym uwarunkowań. Autorzy artykułu wyszli z założenia, że trudno jest porównywać wsie węgierskie do wsi w innych krajach europejskich ze względu na różnice systemów administracyjnych, sieci osadniczej, zaszczości historyczne i położenie geograficzne.

Aby zminimalizować te różnice, wybrano do porównania wsie z przeszłością „socjalistyczną”. Wnioski złożone przez te wsie do konkursu ARGE stanowiły odniesienie do analizy aplikacji 50 wsi węgierskich do konkursu „Węgierska Nagroda Odnowy Wsi”. W konkluzji autorzy artykułu stwierdzają, że wraz ze zmniejszaniem się roli rolnictwa w gospodarce i życiu społecznym wsi na znaczeniu zyskują inne czynniki rozwojowe, w tym szczególnie położenie wsi względem ośrodków miejskich. Z badań wynika, że w najlepszej sytuacji są wsie położone w zasięgu miast, ale nie w ich najbliższej odległości.

Na przestrzenne aspekty konkurencyjności wsi w kontekście europejskim zwraca również uwagę Jacek M. Pijanowski (2016, s. 167–168). Według tego autora sukces odnowy wsi wiąże się w dużym stopniu z genetycznym typem kształtu wsi. W Polsce dominują ulicówki, wielodrożnice, rzędówki, łańcuchówki, widlice i szeregowki oraz wsie rozproszone nieregularnie. W takich typach kształtu wsi nie ma wyraźnego centrum, wyższe są koszty budowy i utrzymania infrastruktury, trudniej o integrację społeczną i wspólne działania. Autor zwraca uwagę na to, że w Bawarii i Austrii, kolebkach odnowy wsi, zabudowa wsi jest w większości zwarta. Sprzyja to integracji społecznej i podejmowaniu działań na rzecz odnowy wsi.

Ważnymi kryteriami w ocenie wsi w konkursie ARGE są wyróżnialność, dbałość o tradycyjną zabudowę wsi, poszanowanie charakteru krajobrazu kulturowego, ogólna estetyka wsi i źródła dochodu mieszkańców. W pewnym stopniu do tych kryteriów nawiązuje inicjatywa o nazwie „Sieć Najciekawszych Wsi” (SNW), której *spiritus movens* był prekursor odnowy wsi w Polsce Ryszard Wilczyński (Wójcik 2016, s. 112; Idziak, Wilczyński 2013, s. 153). Proces oceny eksperckiej 50 wsi wytypowanych wstępnie do uczestnictwa w SNW można potraktować jako cząstkową opinię na temat wsi, które mogą być potencjalnymi uczestnikami konkursu ARGE. Z oceny tej wynika, że oceniane wsie dysponują potencjałem kulturowym i przyrodniczym, nie jest on jednak odpowiednio wykorzystany. Zastrzeżenia budzi m.in. stan techniczny zabudowy oraz charakter i stan ogrodzeń (Wójcik 2016, s. 122–124).

W kryteriach konkursowych przyjętych przez ARGE podnosi się także znaczenie tożsamości i pewności siebie mieszkańców wsi oraz motywowanie ich do zaangażowania społecznego i udziału w partnerstwach od poziomu lokalnego do międzynarodowego. Spełnienie tych kryteriów w warunkach polskich wsi nie jest łatwe ze względu na specyficzny status prawny sołectwa i sołtysa (Lisowski, Ostapski 2021, s. 319; Ptak 2015, s. 139), a także z uwagi na wiodącą rolę samorządu gminy w pozyskiwaniu funduszy na realizację projektów odnowy wsi oraz w określaniu celów ich wydatkowania (Biczkowski, Rudnicki 2017, s. 100). Problemem samym w sobie jest też definiowanie tożsamości wsi uwikłane w trudności z określeniem pojęć „wieś” i „wiejskość” oraz wartościowaniem przeszłości, teraźniejszości i przyszłości wsi. Nie jest to tylko problem teoretyczny, wyobrażenie sobie tego, czym

była, czym jest i czym ma być wieś ma realny wpływ na życie jej mieszkańców (Wolski 2019, s. 22). Stąd tak ważne są opowieści na temat wsi, zarówno z perspektywy ogólnej, jak i z perspektywy konkretnej wsi. Stworzenie nowej, pozytywnej i ciekawej opowieści może mieć moc budzenia uśpionego miejsca (Wójcik 2017b; Idziak 2008).

W konkursie ARGE wysoko oceniane są przedsięwzięcia o charakterze innowacyjnym. Niestety realizacja nowatorskich projektów w ramach odnowy wsi w Polsce nie jest łatwa ze względu na uwarunkowania kulturowe, mentalne, społeczne, prawno-administracyjne i polityczne. Wobec tych uwarunkowań projekty innowacyjne są bardziej odstępstwem od normy niż normą (por. Wolski 2018, s. 29; Wilczyński 2007).

Kolejnym istotnym kryterium w konkursie ARGE jest holistyczne podejście do rozwoju wsi. Proces ten postrzegany jest wielowymiarowo z uwzględnieniem potrzeb i uwarunkowań środowiskowych, społecznych, gospodarczych, kulturowych i duchowych, przy uwzględnieniu wielości perspektyw od lokalnej do globalnej. Zbieżne jest to z postulatem zarządzania strategicznego rozwojem lokalnym o cechach lokalistycznych (Sztando 2017, s. 285).

3. Metodologia

W badaniach będących podstawą niniejszego opracowania wykorzystano takie metody badawcze, jak: analiza dokumentów, obserwacja uczestnicząca jawna, wywiady z członkami jury konkursu, wywiady z osobami reprezentującymi wsie i gminy uczestniczące w konkursie. Analizie poddano sprawozdania z 12 edycji konkursu ARGE (lata 2000–2022), w których reprezentowane były polskie wsie i gminy. Obserwacja jawna uczestnicząca odbywała się podczas przygotowywania wniosków do konkursu wsi Ostrowiec (2002) i Sierakowo Sławińskie (2004) oraz podczas wizyt jury konkursu w tych wsiach, a także w trakcie uroczystości wręczenia nagród. Kolejnym etapem obserwacji uczestniczącej był udział autora w pracach jury 12. edycji konkursu oraz udział w podsumowaniu 11. i 12. edycji konkursu. Były to okazje do zapoznania się w działaniu z zasadami konkursu i kryteriami ocen oraz do przeprowadzenia wywiadów nieustrukturyzowanych z członkami jury oraz z osobami reprezentującymi wsie i gminy uczestniczące w konkursie.

4. Wyniki

Jak już wspomniano, polskie wsie i gminy uczestniczą w konkursie „Europejska Nagroda Odnowy Wsi” od 2000 r. W sumie reprezentowanych było w nim 25 wsi i gmin, w tym 14 wsi oraz 11 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich. Gmina Popielów

zgłosiła się do konkursu dwa razy, w latach 2012 i 2022. Najwięcej wsi i gmin biorących udział w konkursie pochodziło z województwa opolskiego (11), następnie z województw dolnośląskiego (4) oraz z pomorskiego i zachodniopomorskiego (2). Województwa łódzkie, małopolskie, podlaskie, śląskie, świętokrzyskie i wielkopolskie reprezentowane były przez jedną wieś lub gminę. Łączne zestawienie wsi i gmin uczestniczących w konkursie oraz miejsc, które w nim zajmowały, przedstawiono w tabeli nr 1.

Wśród uczestników konkursu z Polski było bezpośrednio i pośrednio (w ramach gminy) sześć wsi należących do Sieci Najciekawszych Miejscowości⁴ oraz cztery gminy członkowskie stowarzyszenia Polska Sieć Odnowy i Rozwoju Wsi⁵.

Polskie wsie i gminy uczestniczące w konkursie zajmowały w nim głównie trzecie miejsca. Tylko w trzech przypadkach (wsie Rodaki i Dobków oraz gmina Gogolin) były to drugie miejsca. W czterech przypadkach jedna gmina i trzy wsie uplasowały się na czwartym miejscu.

W latach 2000–2022 w konkursie uczestniczyły wsie i gminy z 18 państw. Najwięcej uczestników było z Niemiec (116), w tym 65 z dawnych landów zachodnich i 51 z landów wschodnich, na drugim miejscu uczestnicy z Austrii (67), na trzecim z Polski (26), na czwartym z Czech (24), na piątym z Węgier (16), na szóstym z Belgii (14), na siódmym ze Szwajcarii (11), na ósmym *ex aequo* z Luksemburga, Holandii i Słowacji (10), na dziewiątym ze Słowenii (8), na dziesiątym z Włoch – Tyrol Południowy (7). W konkursie uczestniczyły też wsie i gminy z Grecji i Rumunii (po dwie) oraz Liechtensteinu, Finlandii i Bułgarii (po jednej).

W dotychczasowych 17 edycjach konkursu przeprowadzonych od 1990 do 2022 r. osiem razy główna nagroda przypadła reprezentantom Austrii, cztery razy wsiom i gminom z Niemiec (dwa razy z dawnych Niemiec Zachodnich i dwa z dawnych Niemiec Wschodnich) oraz po jednym razie wsiom reprezentującym Luksemburg, Holandię, Węgry, Włochy (Tyrol Południowy) i Szwajcarię.

5. Dyskusja i wnioski

Porównanie udziału w konkursie reprezentacji poszczególnych państw pokazuje dominację wsi i gmin z Niemiec i Austrii, zarówno jeżeli chodzi o liczbę wsi i gmin zgłaszających się do konkursu, jak i o miejsca w nim zajmowane. Wskazuje to pośrednio na żywotność idei odnowy wsi w tych państwach. W głównej mierze podstawą tej żywotności jest zaplecze społeczne oraz organizacyjne inicjatyw odnowy i rozwoju wsi. Przedsięwzięcia te mają systemowe wsparcie na każdym

⁴ <http://siecnajciekawszychwsi.pl/> (dostęp: 9.02.2023).

⁵ <http://psorw.pl/114/26/gminy-czlonkowskie-stowarzyszenia.html> (dostęp: 9.02.2023).

Tabela 1. Polskie wsie i gminy w konkursie „Europejska Nagroda Odnowy Wsi”**Table 1.** Polish villages and municipalities in the “European Rural Renewal Award”

Lp.	Rok	Wieś (w) / gmina (g)	Województwo	Miejsce w skali 1–5
1.	2000	Kamień Śląski (w)	opolskie	3
2.	2002	Brożec (w)	opolskie	3
		Jasienica (g)	śląskie	3
		Lewkowo Stare (w)	podlaskie	3
		Ostrowiec (w)	zachodniopomorskie	3
3.	2004	Golczewo (w)	pomorskie	4
		Rodaki (w)	małopolskie	2
		Sierakowo Sławieńskie (w)	zachodniopomorskie	3
		Żyrowa (w)	opolskie	4
4.	2006	Bałtów (g)	świętokrzyskie	3
		Frączków (w)	opolskie	3
5.	2008	Kuniów (w)	opolskie	3
6.	2010	Dzierżoniów (g)	dolnośląskie	3
		Zdzieszowice (g)	opolskie	4
7.	2012	Gniewino (g)	pomorskie	3
		Jaszkowa Górna (w)	dolnośląskie	4
		Popielów (g)	opolskie	3
8.	2014	Gogolin (g)	opolskie	2
		Goworów (w)	dolnośląskie	4
9.	2016	Dobków (w)	dolnośląskie	2
		Kadłub (w)	opolskie	3
10.	2018	Ujazd (g)	opolskie	3
		Warta (g)	łódzkie	3
11.	2020	Dąbrowa (g)	opolskie	3
12.	2022	Krobia (g)	wielkopolskie	3
		Popielów (g)	opolskie	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie biuletynów Europäische ARGE Landentwicklung und Dorferneuerung.
Source: own elaboration based on bulletins of Europäische ARGE Landentwicklung und Dorferneuerung.

z poziomów zarządzania państwem – od lokalnego do krajowego. O sile tego wsparcia w przypadku Niemiec świadczyć może upowszechnienie programu odnowy i rozwoju wsi na obszarach wiejskich dawnych Niemiec Wschodnich, wskazuje na to pośrednio liczny udział wsi i gmin z tych obszarów w konkursie.

W większości państw i regionów biorących udział w konkursie zgłoszenie do niego odbywa się na podstawie wcześniejszej selekcji w ramach konkursów regionalnych i krajowych, których kryteria są zbieżne z kryteriami przyjętymi przez ARGE. Tak się dzieje np. w Austrii, Czechach, Niemczech, Słowacji, Słowenii i na Węgrzech. W przypadku Polski zgłoszenia wsi i gmin do konkursu ARGE nie wymagają wcześniejszej selekcji. Wiąże się to także z tym, że koszty udziału w konkursie pokrywane są najczęściej z budżetów gmin. W ostatniej edycji konkursu gmina Popielów uzyskała wsparcie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego, natomiast gmina Krobia korzystała ze środków własnych. Konieczność pokrywania całości lub części kosztów udziału w konkursie postrzegana jest przez samorządy lokalne jako jedna z przeszkód do uczestniczenia w nim.

Polskie wsie i gminy plasują się na trzecim miejscu pod względem liczby wsi i gmin uczestniczących w ostatnich 12 edycjach konkursu. Najwięcej wśród nich jest wsi i gmin z województw opolskiego i dolnośląskiego. Można przyjąć, że wynika to z podejścia do odnowy i rozwoju wsi realizowanego w tych województwach. Zaraz za Polską znalazły się w tej konkurencji Czechy, kraj mniejszy od Polski, z mniejszą liczbą wsi, jednak z lepiej realizowanym systemem wsparcia odnowy wsi. W Czechach, na Słowacji, Węgrzech i w Słowenii, a także w Niemczech i Austrii wsie i gminy biorące udział w konkursie wybierane są w ramach konkursów organizowanych na poziomach regionalnym i krajowym. W Polsce wsie i gminy zgłaszają się na różnych zasadach, w województwie opolskim są to przeważnie wsie, które zwyciężyły w konkursie „Piękna Wieś Opolska”, w województwie dolnośląskim wsie uczestniczące w konkursie „Najpiękniejsza Wieś Dolnośląska”. Znaczący jest udział w konkursie wsi należących do Sieci Najciekawszych Miejscowości oraz gmin należących do stowarzyszenia Polska Sieć Odnowy i Rozwoju Wsi.

W dotychczasowych edycjach konkursu polskie wsie i gminy zajmowały głównie trzecie miejsca. Wyżej uplasowały się tylko wsie Dobków i Rodaki oraz gmina Gogolin, zajmując drugie miejsca. Odzwierciedla to pośrednio sytuację polskich wsi i gmin wiejskich na tle wsi i gmin z państw realizujących długofalową i systemową politykę odnowy i rozwoju wsi. W Polsce takiej właśnie polityki brakuje. Widoczne jest to na każdym szczeblu zarządzania – od poziomu państwa do poziomu wsi.

Do miejsc zajmowanych w konkursie przez poszczególne wsie i gminy należy jednak podchodzić z dystansem. Mimo rozbudowanych kryteriów i trzech etapów oceny (ocena formularza wniosku, wizyta jury, obrady jury) trudno jest porównywać wsie z krajów i regionów różniących się historią, stanem gospodarki,

strukturami administracyjnymi oraz podejściem do odnowy i rozwoju wsi. Wizyty jury na miejscu ograniczone są do kilku godzin. W tak krótkim czasie nie jest łatwo przedstawić dokonania wsi czy gminy. Podczas takich wizyt duże znaczenie ma pierwsze wrażenie. Członkowie jury odwiedzający polskie wsie stwierdzali, że zaskakiwała ich nadmierna swoboda w podejściu do przestrzeni i architektury, w tym do starej zabudowy, wyrażająca się rozproszeniem zabudowy oraz różnorodnością fasad, dachów i ogrodzeń.

W założeniach konkursu promowane są rozwiązania dotyczące zrównoważonego rolnictwa oraz zaopatrzenia w żywność ze źródeł lokalnych. Szczególnie to drugie, mimo liberalizacji przepisów, jest trudne do spełnienia w warunkach polskich.

Mieszkańcy polskich wsi uczestniczący w uroczystości wręczania nagród w konkursie ARGE podkreślali, że udział w tym wydarzeniu był dla nich okazją do zobaczenia, jak gdzie indziej wygląda odnowa wsi, i przekonania się, jaką wagę do odnowy wsi przywiązuje się w innych krajach.

Odnowa wsi nadal jest istotnym i potrzebnym działaniem – w myśl hasła ukutego przez mentora odnowy wsi w Dolnej Austrii Erwina Prölla: „Odnowa wsi nigdy się nie kończy”. Odnowa wsi w Polsce wymaga nowych impulsów, swoistego odnowienia. Przykłady z innych krajów, szczególnie z Czech, Słowacji, Słowenii i Węgier, pokazują, że umocowanie odnowy wsi w strukturach państwa i samorządów oraz stabilność zarządzania procesami odnowy wsi przynosi wymierne efekty. Istotne jest także szersze, holistyczne spojrzenie na odnowę wsi, oderwanie się od rutyny. Potrzebne są zarówno działania oddolne, jak i wsparcie z poziomu państwa i województw. Pierwszym krokiem w tym kierunku może być stworzenie ogólnopolskiego konkursu odnowy wsi z wykorzystaniem kryteriów i zasad konkursu ARGE oraz doświadczeń Czech, Słowacji i Węgier. Konkurs taki powinien być zarządzany z poziomu rządowego. Struktury, kryteria i zasady takiego konkursu mogłyby być podwalinami ulepszonej odnowy wsi w Polsce.

6. Podsumowanie

Konkurs „Europejska Nagroda Odnowy Wsi” można z przybliżeniem potraktować jako rodzaj sprawdzianu stanu odnowy i rozwoju polskiej wsi. Patrząc z tej perspektywy, można założyć, że szanse polskiej wsi związane są w dużym stopniu z realizacją celów, jakie przyświecają temu konkursowi. Wymaga to odejścia od myślenia o wsi w kategoriach krótkiej perspektywy i dominacji potrzeb o charakterze materialnym. Nie ujmując wartości tych potrzeb, trzeba na nie spojrzeć, uwzględniając szerszy horyzont i trendy globalne. Wieś potrzebuje nowych impulsów rozwojowych, nowych idei oraz nowych sensów. Nie oznacza

to zerwania z tradycją, wręcz przeciwnie – wymaga docenienia przeszłości i przyszłości zgodnie z hasłem edycji konkursu z 2000 r.: „Nie ma przeszłości bez przyszłości”. Dopiero wtedy, gdy potrafimy kreować przyszłość wsi opartą na podejściu holistycznym, zrównoważonym, partycypacyjnym, możemy być pewni, że nie zapomnimy o przeszłości i tradycyjnych wartościach wsi. Nastawienie na wartości bieżące, użyteczne, materialne prowadzi bowiem do zagubienia materialnych i niematerialnych wartości kultury wsi.

Szukając nowych idei dla wsi, warto jeszcze raz spojrzeć na hasła konkursu z poszczególnych jego edycji. Każde z nich odwołuje się do istotnych wartości, jest wyzwaniem, a zarazem wskazuje kierunek działań. Hasła te jednak nie przystają do realiów wielu polskich wsi. W konfrontacji z codziennymi problemami i niedostatkami mogą się wydawać naiwne, pompatyczne, a nawet śmieszne. Jak jednak osiągać wielkie cele bez wielkich słów i marzeń?

Bibliografia

- Biczkowski M., Rudnicki R. (2017). Odnowa wsi jako czynnik aktywizacji społeczności lokalnych. *Studia Obszarów Wiejskich*, 48, 75–101. DOI:10.7163/SOW.48.5.
- Friewald-Hofbauer T., Hofbauer D. (red.) (2020). Dokumentationsband zum Europäischen Dorferneuerungspreis 2020.
- Friewald-Hofbauer T., Hofbauer D. (red.) (2016). Dokumentationsband zum Europäischen Dorferneuerungspreis 2016.
- Idziak W. (2008). *Wymyślić wieś od nowa. Wioski tematyczne*. Koszalin: Alta Press.
- Idziak W., Wilczyński R. (2013). *Odnowa wsi. Przestrzeń, ludzie, działania*. Warszawa: FAPA.
- Kaleta A. (2007). Odnowa wsi z perspektywy historycznej. W: M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 77–86). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- KSOW [Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich] (2022). Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027. https://ksow.pl/files/user_upload/Legislacja/Plan_Strategiczny_dla_WPR_2023-2027.pdf (dostęp: 10.05.2023).
- Lisowski P., Ostapski A. (2021). Status sołectwa z perspektywy atrybutów związku samorządowego. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 4058. *Prawo*, 333, 311–326. DOI:10.19195/0524-4544.333.21.
- Pijanowski J.M. (2016). Village renewal as an important element of integrated rural development. *Barometr Regionalny*, 14 (3), 165–172. <https://pdfs.semanticscholar.org/53b1/5c1ccccf40482e05554b5f6bc436758b9b40.pdf> (dostęp: 10.04.2023).
- Ptak A. (2015). Lokalna społeczność w procesie tworzenia funduszu sołeckiego. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1 (59), 138–153. DOI:10.7366/1509499515907.
- Szabolcs B., Szabó Z., Sallay Á. (2022). Strategic directions: Evaluation of village development strategies in the case of applicants for the Hungarian Village Renewal Award. *Land*, 11, 681, 2–20. DOI:10.3390/land11050681.

- Sztando A. (2017). Lokalistyczne cechy zarządzania strategicznego rozwojem lokalnym. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 477: *Gospodarka lokalna i regionalna w teorii i praktyce*, 281–304. DOI:10.15611/pn.2017.477.27.
- Wilczyński R. (2007). Wprowadzenie. W: M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 13–19). Seria: Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Wilczyński R. (1999). Europejski program odnowy wsi – wykorzystanie w województwie opolskim doświadczeń Nadrenii-Palatynatu i Dolnej Austrii. *Wiś i Rolnictwo*, 3, 93–108.
- Wolski O. (2019). Jaka jest reprezentacja formalna wsi w Polsce? Studium wojewódzkich programów odnowy wsi. *Studia Obszarów Wiejskich*, 55, 7–25. DOI:10.7163/SOW.55.1.
- Wolski O. (2018). Problem (nie)innowacyjności w projektach odnowy wsi. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 31, 17–37. DOI:10.18778/1508-1117.31.02.
- Wolski O. (2017a). Odnowa wsi jako przedmiot badań. Ewolucja i systematyzacja pojęcia. *Wiś i Rolnictwo*, 2 (175), 119–145. DOI:10.7366/wir022017/06.
- Wolski O. (2017b). Specyfika wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce w kontekście literatury naukowej. *Studia Obszarów Wiejskich*, 48, 51–73. DOI:10.7163/SOW.48.4.
- Wójcik M. (2017a). Odnowa wsi jako przedmiot badań geograficzno-osadniczych. *Studia Obszarów Wiejskich*, 48, 7–18. DOI:10.7163/SOW.48.1.
- Wójcik M. (2017b). Opowiedzieć wieś – obudzić „miejsce”. W: M. Wójcik (red.). *Tożsamość i „miejsce”. Budzenie uśpionego potencjału wsi* (s. 7–16). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. DOI:10.18778/8088-426-7.01.
- Wójcik M. (2016). Uwarunkowania tworzenia „Sieci najciekawszych wsi”. Wyniki oceny eksperckiej 50 polskich miejscowości. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 25, 109–129. DOI:10.18778/1508-1117.25.06.

Źródła internetowe

- <https://www.irwirpan.waw.pl/832/badania/monitoring-rozwoju-obszarow-wiejskich> (dostęp: 15.05.2023).
- <https://www.landentwicklung.org/europaeische-dorferneuerungspreise-seit-1990/> (dostęp: 10.05.2023).
- <http://psorw.pl/114/26/gminy-czlonkowskie-stowarzyszenia.html> (dostęp: 15.01.2023).
- <http://siecnajciekawszychwsi.pl/> (dostęp: 15.01.2023).

Polish Villages and Municipalities in the European Rural Renewal Award

Abstract: A quarter of a century of the rural renewal movement in Poland has passed. This movement was inspired by examples from Austria and Germany. The 25th anniversary of rural renewal in Poland is an opportunity to assess, compare and reflect, including comparisons with other countries and regions where rural renewal programs are also being implemented. One of the opportunities for such comparisons is the biennial competition held since 1990. European Rural Renewal Award. Poland has been represented there since 2000. The aim of the article was to assess the participation of Polish villages and municipalities in this competition, assuming that it is an indirect indicator of the state of Polish rural renewal against the background of rural renewal in the countries and regions represented in the competition. The article's particular interest were the participation of Polish villages in this competition, against the background of villages and municipalities from other countries, how they fit into its criteria and how they were assessed, and how were individual voivodeships represented in it. The answers to the above questions will be helpful in formulating conclusions regarding the current course and future of rural renewal in Poland. In the research being the basis of this study, the following research methods were used: analysis of documents, open participant observation, interviews with members of the jury of the competition, and interviews with people representing villages and municipalities participating in the competition.

Keywords: rural renewal, ARGE competition, holistic approach, rurality.